

De plaats van de universiteit

PETER JAN KNEGTMANS

K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam: Bert Bakker, 2005, 650 blz., ISBN 90 351 2684 X).

In de boeken die de laatste decennia verschenen over de afzonderlijke Nederlandse universiteiten en hogescholen zijn die instellingen zelden met elkaar vergeleken. Slechts hier en daar wordt, wanneer dat nodig is, gewezen op de toestand of de ontwikkelingen elders. In de meeste gevallen dienen die uitstapjes om het kenmerkende van de universiteit in kwestie nog eens te onderstrepen. In zijn onlangs verschenen boek over de geschiedenis van de 125-jarige Vrije Universiteit maakt A. Th. van Deursen dat tot uitgangspunt van zijn werk. Zijn verantwoording begint hij met de vaststelling dat alle universiteiten op elkaar lijken en dat het daarom vooral interessant is na te gaan waarin een bijzondere universiteit als de VU zich van de andere onderscheidde.

In de inleiding bij zijn *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* doet Klaas van Berkel iets anders, maar ook dat heeft wat weg van een vrijbrief om het in het vervolg vooral over die ene te hebben. Van Berkel noemt de Rijksuniversiteit Groningen in het midden van de twintigste eeuw een goede representant van de Nederlandse universiteiten in het algemeen. Zij was, in Van Berkels woorden, een universiteit voor alle gezindten, met een eigen regionaal gezicht, niet te groot en niet te klein, algemeen en breed van opzet en tegelijk kwalitatief van hoog niveau, in een stad die groot genoeg was om de universiteit te verstouwen, maar niet zo groot dat de universiteit er niet meer in te herkennen viel. Een studie over de Groningse universiteit in deze jaren is volgens hem daarom meer dan een studie over alleen die universiteit.¹

Als er hele boeken kunnen worden geschreven die meer zijn dan een stramien waarin slechts de namen voor de desbetreffende universiteit hoeven te worden ingevuld, dringt zich de vraag op of voor de eerste helft van de twintigste eeuw wel van een goede representant van de Nederlandse universiteiten kan worden gesproken. Opvallend is in elk geval dat Van Berkel in zijn behandeling van de vraag wat een universiteit in die tijd was, zich uitdrukkelijk beperkt tot Groningen. Hij doet dat door een beeld te schetsen van de bestuurders, hoogleraren, medewerkers en studenten en hun onderlinge relaties en rituelen die met de bijbehorende gebouwen de universiteit vormden. In deze universitaire

¹ A. Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam, 2005) 11. K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam, 2005) 9.

kring leefde de opvatting dat zij een morele gemeenschap van docenten en studenten vormde, die normen en waarden als eerlijkheid, onbevangenheid en bereidheid tot samenwerking deelde. De betekenis van het universitaire onderwijs lag in de vormende waarde die aan wetenschapsbeoefening werd toegeschreven. In deze door veel hoogleraren gedeelde visie diende de universiteit een zedelijk doel.

Van Berkel beschouwt de universiteit daarbij bepaald niet als een in zichzelf gekeerd instituut. Hij laat zien hoe deze gemeenschap begon te desintegreren als gevolg van het doordringen van nieuwkomers in het academisch milieu en hoe werd gereageerd op de ontwikkelingen in de wereld, in het bijzonder op de opkomst van het nationaal-socialisme in Duitsland en Nederland. Hij gaat uitvoerig in op de alom onder studenten in Nederland ontstane behoefte solidair te zijn met de ‘volksgemeenschap’, zoals tot uiting kwam in de sedert 1934 gehouden ‘volksseenheidconferenties’ in Woudschoten. Praktisch gevolg had dit eenheidsstreven in het Groningse studentenleven niet meteen. Daarvoor vormde de aanspraak van het Groninger studentencorps *Vindicat atque Polit* op een positie als vertegenwoordiger van alle studenten te veel een belemmering. Toch was het streven naar eenheid in Groningen zo sterk dat vlak vóór de bezetting een gezelligheidsvereniging werd opgericht voor studenten die geen lid waren van het Corps, van de meisjesvereniging *Magna Pete* of van de katholieke en gereformeerde studentenverenigingen. Zo konden ook deze studenten zich deel van de universitaire gemeenschap voelen. Tot werkelijke saamhorigheid kwam het pas enkele maanden later, toen Nederland al was bezet. Tijdens een zomerkamp in juli 1940 in een voormalig klooster in Ter Apel zochten en vonden ongeveer tweehonderd studenten, docenten en andere leden van de universitaire gemeenschap steun en kracht bij elkaar. Wat vóór de oorlog onbereikbaar had geleken, was — schrijft Van Berkel — in een week gerealiseerd: er was eensgezindheid.

Van Berkel plaatst deze gebeurtenissen tegen de achtergrond van een transformatie van de universiteit als onderwijsinstelling voor de elite naar een sociaal veel meer diverse universiteit waar de schaal door de enorme aantallen studenten een heel andere werd. Uit een hang naar de vroegere, overzichtelijke en homogene negentiende-eeuwse universiteit ontstond volgens hem daarom in de jaren dertig een door hoogleraren en studenten gedeeld streven naar herstel van het besef een academische gemeenschap te vormen.

Deze transformatie deed zich ook aan de andere universiteiten voor. Vergeleken bij de huidige universiteiten ging het om kleine aantallen, maar niettemin was sprake van een verdubbeling of zelfs verdriedubbeling. De Groningse universiteit had in 1900 325 studenten en in 1940 net geen duizend. De drie grote openbare universiteiten — de rijksuniversiteiten in Leiden en Utrecht en de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam — telden er in 1900

bijna duizend en in 1940 tegen de 2500. De ontwikkeling voltrok zich dus aan deze vier universiteiten in ongeveer hetzelfde tempo.²

De Universiteit van Amsterdam was echter al vroeg in de twintigste eeuw zo groot dat het streven naar een academische gemeenschap daar een gepasseerd station was. Waarschijnlijk was dat aan de andere grote universiteiten niet veel anders. De groei vormde een groot probleem, omdat er nijpend ruimtegebrek ontstond in laboratoria, klinieken en collegezalen. Bovendien ontstond er grote zorg over het ontstaan van een overschot aan afgestudeerden, vooral in de crisis van de jaren dertig.³ Het is daarom de vraag of de door Van Berkel belichte hang naar overzichtelijkheid en eenheid aan de universiteiten de interessantste ontwikkeling in de eerste helft van de twintigste eeuw was. Zeker zo belangrijk was dat zich rond 1900 een verwetenschappelijking van het universitaire onderwijs had voltrokken. In de geesteswetenschappen betekende dat bijvoorbeeld dat de studie van de klassieke talen niet langer een middel was tot algemene vorming van de student, maar een wetenschap op zichzelf. Hoogleraren werden aangetrokken op grond van hun wetenschappelijke kwaliteiten en zij beschouwden het als hun taak studenten wetenschappelijk te vormen. Wetenschap was of werd iets dat werd bedreven in laboratoria, klinieken en studeerkamers, op congressen en in vaktijdschriften. Het resultaat van deze ontwikkeling was dat de afstand tussen hoogleraar en student groter werd. Hoogleraren hadden niet langer de behoefte en de ambitie morele leidlieden voor de studenten te zijn. Zij lieten de persoonlijkheidsvorming van de studenten over aan de studenten zelf in hun gezelligheidsverenigingen. Precies daarom was het gros van de hoogleraren ongelukkig met de verdeeldheid en het toenemende ‘nihilisme’, die het gevolg waren van de diversificatie van de studentenpopulatie. Bij hoogleraren (en vanzelfsprekend ook bij de leden van de corpora en de andere gezelligheidsverenigingen) heerste de opvatting dat studenten het beste werden gevormd in het contact met studenten van verschillende afkomst, levensbeschouwing, roeping of studierichting.

De studenten van hun kant vonden de versmalling van de taakopvatting door de hoogleraren kwaliteitsverlies. Bij de verwetenschappelijking van de studie, die heel snel uitmondde in specialisering, verloren studenten het zicht op het geheel. Het bracht hen ertoe zelf op zoek te gaan naar het grote verband. Aanvankelijk deden zij dat in sociaal-democratische studentenclubs, de Nederlandse Christen-Studenten Vereniging of de Vrijzinnig Christelijke Studentenbond, later door het opzetten van een soort algemeen vormende colleges die de aanzet vormden tot wat uiteindelijk werd georganiseerd in het Studium Generale. Het was ook niet toevallig dat in de jaren dertig door de studenten aan alle openbare universiteiten

² G. Jensma, H. de Vries, *Verandering in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940* (Hilversum, 1997) 193-210.

³ H. de Liagre Böhl, ‘Vormingsidealen van professoren tijdens het Interbellum’, in: L. J. Dorsman, P. J. Knegtmans, ed., *Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum, 2006) 17-28, aldaar 22-23.

werd gediscussieerd over de brochure *Hooge school en maatschappij* uit 1931 van de Utrechtse scheikundige professor H. R. Kruyt. Hij vond dat de universiteiten te veel de nadruk legden op de wetenschappelijke vorming van de studenten en te weinig oog hadden voor hun andere taak: het voorbereiden van studenten op betrekkingen waarvoor een universitaire studie nodig was. De dynamische visie van Kruyt contrasteerde sterk met het enkele jaren daarna in opdracht van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen geschreven rapport *De toekomst der academisch gegradueerden*. Hierin werd uitgegaan van een statische samenleving en de conclusie bij het groeiend aantal studenten was dat academische overbevolking dreigde.⁴ Maar hoe verschillend de interpretatie van Kruyt en de opstellers van genoemd rapport was, duidelijk was dat zij een ‘crisis van de universiteit’ zagen. Deze crisis werd het sterkst gevoeld door de studenten, wier toekomst op het spel stond. In de jaren dertig uitte zich dat in een veel breder dan alleen aan de universiteiten beleden gemeenschapsstreven, waarin zij solidariteit zochten buiten de universiteit. Dat streven naar eenheid had minder te maken met een hang naar de negentiende-eeuwse universiteit dan met verwarring over de plaats van de universiteit en de rol van academici in de samenleving.

Bij de vele overeenkomsten tussen de universiteiten bestonden er ook verschillen, die samenhangen met de plaats die zij innamen in de stad. De Leidse universiteit en de Technische Hogeschool in Delft hadden gemeen dat zij grote instellingen in een kleine stad waren. Zij vormden zichtbaarder nog dan in de andere universiteitssteden een ‘staat in de stad.’ De hoogleraren en studenten waren in het straatbeeld duidelijk herkenbaar, zij woonden dicht bijeen, de academische gebouwen lagen vlak bij elkaar en het studentencorps genoot in beide steden groot aanzien. In die omstandigheden was een bericht snel verspreid. De betekenis daarvan bleek in november 1940, toen op last van de bezetter de joodse ambtenaren uit hun functies werden gezet. In Delft besloten de studenten van de Technische Hogeschool uit protest tegen het ontslag van hun drie joodse hoogleraren de colleges op maandag 25 en dinsdag 26 november te boycotten. In Leiden kwam het, na de beroemd geworden rede van professor Cleveringa, eveneens tot een collegestaking van de studenten. Het stakingsparool werd in Delft en Leiden vrij algemeen opgevolgd en het resultaat was voor beide instellingen hetzelfde: zij werden door de bezetter gesloten.⁵

⁴ H. R. Kruyt, *Hooge school en maatschappij* (Amsterdam, 1931). *De toekomst der academisch gegradueerden. Rapport van de commissie ter bestudeering van de toenemende bevolking van universiteiten en hogescholen en de werkgelegenheid voor academisch gevormden* (Groningen, Batavia, 1936).

⁵ Zie over Delft: H. Baudet, *De lange weg naar de Technische Universiteit Delft*, I, *De Delftse ingenieursschool en haar voorgeschiedenis* (Den Haag, 1992) 74-80. Over Leiden: L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, IV (’s-Gravenhage, 1972) 792-799.

De studentenstakingen in Delft en Leiden waren klinkende uitingen van de kracht van een morele gemeenschap. In die fase van de bezetting kwam het aan geen enkele andere Nederlandse universiteit of hogeschool tot dergelijke demonstraties. Aan de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam en de rijksuniversiteiten in Groningen en Utrecht liep de spanning in die dagen hoog op, maar dat leidde niet tot krachtige protesten. De oorzaak daarvan moet worden gezocht in een gebrek aan eenheid en samenhang aan de openbare universiteiten.⁶

De sociale controle die het gevolg was van het leven in een min of meer van de overige stadsbevolking afgescheiden gemeenschap kon wellicht nog net bestaan in Groningen, met zijn betrekkelijk kleine universiteit. Dit betekende niet dat het bestaan van een hechte academische gemeenschap in een grote stad onmogelijk was. Dat bewees de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij was aan de vooravond van de bezetting iets kleiner dan de Groningse universiteit, maar vormde een vrijwel geheel gereformeerde homogene gemeenschap. In die gemeenschap oefenden de hoogleraren moreel gezag uit op grond van hun positie en omdat zij in de kerk en de politiek leidende functies bekleedden. Op een iets andere manier gold dat ook voor de Katholieke Universiteit Nijmegen. Ook daar was sprake van een homogene universitaire gemeenschap, van een morele gemeenschap van hoogleraren en studenten met gedeelde normen en waarden.⁷

De mate van homogeniteit van de academische gemeenschap was niet het enige waarin de bijzondere zich van openbare universiteiten onderscheidden. Bijzondere universiteiten dienden zich te houden aan de wet op het hoger onderwijs, maar waren verder onafhankelijk van de overheid, ook in financiële zin. Zij stonden in de academische wereld apart, ook tijdens de bezetting. Het verschil tussen bijzonder of openbaar zou veel meer nog dan dat tussen groot of klein de houding en opstelling van de universiteiten tijdens de bezetting bepalen.

In november 1940 werd de Katholieke Universiteit en de Vrije Universiteit te verstaan gegeven dat zij voorstellen voor benoeming of ontslag van hoogleraren voortaan eerst aan het ministerie van onderwijs moesten voorleggen. Voor de rijksuniversiteiten was dit geen punt, omdat het de minister (tijdens de bezetting de secretaris-generaal) was die benoemde en ontsloeg. Voorstellen daartoe werden uit de aard der zaak altijd aan hem voorgelegd. Dat lag al wat anders bij de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, waar de gemeenteraad benoemde en achteraf koninklijke bekrachtiging werd gevraagd. Hier werd de nieuwe

⁶ Over Groningen: Van Berkel, *Academische illusies*, 197-200. Over Utrecht: S. van Walsum, *Ook al voelt men zich gewond. De Utrechtse universiteit tijdens de bezetting 1940-1945* (Utrecht, 1995) 27-40. Over de gemeentelijke universiteit: P. J. Knegtmans, *Een kwetsbaar centrum van de geest. De Universiteit van Amsterdam tussen 1935 en 1950* (Amsterdam, 1998) 102-107.

⁷ G. Zondergeld, *Geen duimbreed?! De Vrije Universiteit tijdens de Duitse bezetting* (Zoetermeer, 2002) 23-48. J. Brabers, *Proeven van eigen cultuur. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen, I, 1923-1960* (Nijmegen, 1998) 203-246.

maatregel op 1 januari 1941 van kracht, maar zij gaf geen aanleiding tot protest.⁸ De twee bijzondere universiteiten werden echter door deze inmenging van de overheid in benoemingen in hun wezen geraakt. De aartsbisschop weigerde daarom aan de eis te voldoen. De Nijmeegse universiteit benoemde als gevolg daarvan gedurende de rest van de bezetting eenvoudig niemand meer en de Vrije Universiteit trok zich uiteindelijk niets van de verordening aan.⁹ Zij zetten daarmee al vroeg in de oorlog hun voortbestaan op het spel. Hun besturen en hoogleraren waren zich er vermoedelijk wel van bewust dat als de bezetting lang genoeg duurde er voor bijzondere universiteiten in een ‘gelijkgeschakeld’ Nederland geen plaats meer zou zijn. Maar zij onderscheidden zich met deze opstelling fundamenteel van de openbare universiteiten. Die waren weliswaar niet ‘vrij’, omdat hun bijvoorbeeld een Duitsgezinde rector magnificus was opgedrongen (Groningen) of een Duitsgezinde president-curator (de Universiteit van Amsterdam), maar los daarvan was de houding van de meerderheid der hoogleraren steeds ingegeven door het streven naar behoud van de universiteit. Alleen in Leiden was dat niet steeds het geval, maar die universiteit wás al gesloten en bleef dat.

Dit fundamentele verschil tussen de openbare en de bijzondere universiteiten werd opnieuw zichtbaar bij de zogeheten loyaliteitsverklaring. Na maandenlange onrust aan de universiteiten met razzia’s in de universitaire lokalen en op straat, gijzeling van studenten en de dreiging dat veel studenten in Duitsland zouden worden tewerkgesteld, was het universitaire onderwijs in het voorjaar van 1943 vrijwel tot stilstand gekomen. Om de orde te herstellen, werd een verordening uitgevaardigd waarin van de studenten werd geëist dat zij schriftelijk zouden verklaren dat zij de in bezet Nederland geldende wetten en verordeningen zouden naleven en zich onthielden van tegen de Duitse weermacht of de Nederlandse autoriteiten gerichte handelingen. Wie deze verklaring op 13 april 1943 had getekend, kon zijn studie voortzetten.

Met de loyaliteitsverklaring wierpen de autoriteiten olie op het vuur. Onder studenten kwamen snel bijzonder effectieve campagnes op gang om het tekenen tegen te gaan. In Nijmegen tekenden slechts twee studenten, aan de Katholieke Hogeschool Tilburg drie en de Vrije Universiteit 36. Het percentage ‘tekenaars’ aan de openbare universiteiten en hogescholen liep uiteen van net geen 10 procent (Groningen) tot bijna 26 procent (Delft). Overall had dus de overgrote meerderheid van de studenten geweigerd te tekenen. Toch liep er ook hierbij een duidelijke scheidslijn tussen de bijzondere en de openbare universiteiten, duidelijker dan deze cijfers tonen. Want in Nijmegen had het bestuur van de universiteit besloten de loyaliteitsverklaring helemaal niet aan de studenten te versturen. Het onderwijs werd er door de hoogleraren zelf opgeschort. De rector magnificus van de Vrije Universiteit verstuurde de verklaringen wel, maar hij voegde daaraan toe dat het onderwijs en de examens werden gestaakt. In Tilburg

⁸ Knegtman, *Een kwetsbaar centrum*, 112.

⁹ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, I, 258-259. Zondergeld, *Geen duimbreed?!*, 80-82 en 107-111.

ging het nog weer iets anders, maar bij elk van deze drie instellingen werd de studenten de beslissing over al dan niet tekenen als het ware uit handen genomen.¹⁰

Juist dat was aan de openbare universiteiten niet gedaan. Aan de Technische Hogeschool, die na de sluiting als gevolg van de collegestaking op 1 april 1941 was heropend, adviseerde de senaat de studenten zelfs te tekenen.¹¹ Elders waren de meeste hoogleraren tegen het tekenen, maar overal bestond een groep die meende dat er best kon worden getekend en aan al die universiteiten en hogescholen werd de verklaring ter tekening aan de studenten voorgelegd. Dat de studenten de verklaring zo massaal afwezen, kwam doordat zij over de grenzen van de inmiddels verboden of opgeheven verenigingen heen de banden aanhaalden tegen die ene, gezamenlijke vijand. Zo ontstond ook daar het ideaal van een morele gemeenschap waarvan tijdens de naoorlogse zuivering de grens werd getrokken bij het tekenen of aanzetten tot tekenen van de loyaliteitsverklaring. Wie dat niet had gedaan, werd tot die gemeenschap gerekend, zoals Van Berkel voor Groningen heeft laten zien¹² en dat zich overal op dezelfde manier voordeed. Zolang de zuivering duurde, werd het ideaal van de ‘civitas academica’ beleden. Veel betekenis kregen deze civitates nergens. Overal keerden de studenten al heel snel weer terug in de vooroorlogse beddingen van hun vroegere verenigingen. Van twijfel over de plaats van de universiteit en de rol van academici was onder de studenten spoedig na de bevrijding geen sprake meer. Het land moest weer worden opgebouwd en Indië bevrijd en daarvoor werden de handen uit de mouwen gestoken. Van verschillen tussen de openbare universiteiten die samenhangen met hun omvang en die van de stad van hun vestiging, was in die jaren weinig te merken.

De bijzondere universiteiten bleven daarentegen tot in de jaren zestig homogene gemeenschappen waarin hoogleraren moreel gezag hadden en hielden. Die universiteiten hadden tot op dat moment helemaal geen crisis gekend, want over hun plaats en de rol van hun afgestudeerden in de katholieke en de protestantse zuil had nooit enige twijfel bestaan. Pas in de jaren zestig van de twintigste eeuw verdween mede als gevolg van de volledige financiering van alle universiteiten en hogescholen door de rijksoverheid langzaam maar zeker het verschil tussen bijzonder of openbaar. Maar tot die tijd was het onmogelijk representant te zijn van *de* Nederlandse universiteiten. Er bestonden eenvoudig twee soorten universiteiten.

¹⁰ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, I, 268-270. Zondergeld, *Geen duimbreed?!*, 145-148. H. Bornewasser, *Katholieke Hogeschool Tilburg. Economie, ethiek, maatschappij, 1927-1954* (2e druk; Amsterdam, 2003) 174-176.

¹¹ Baudet, *De lange weg*, 298-307.

¹² Van Berkel, *Academische illusies*, 411-469.

ging het nog weer iets anders, maar bij elk van deze drie instellingen werd de studenten de beslissing over al dan niet tekenen als het ware uit handen genomen.¹⁰

Juist dat was aan de openbare universiteiten niet gedaan. Aan de Technische Hogeschool, die na de sluiting als gevolg van de collegestaking op 1 april 1941 was heropend, adviseerde de senaat de studenten zelfs te tekenen.¹¹ Elders waren de meeste hoogleraren tegen het tekenen, maar overal bestond een groep die meende dat er best kon worden getekend en aan al die universiteiten en hogescholen werd de verklaring ter tekening aan de studenten voorgelegd. Dat de studenten de verklaring zo massaal afwezen, kwam doordat zij over de grenzen van de inmiddels verboden of opgeheven verenigingen heen de banden aanhaalden tegen die ene, gezamenlijke vijand. Zo ontstond ook daar het ideaal van een morele gemeenschap waarvan tijdens de naoorlogse zuivering de grens werd getrokken bij het tekenen of aanzetten tot tekenen van de loyaliteitsverklaring. Wie dat niet had gedaan, werd tot die gemeenschap gerekend, zoals Van Berkel voor Groningen heeft laten zien¹² en dat zich overal op dezelfde manier voordeed. Zolang de zuivering duurde, werd het ideaal van de ‘civitas academica’ beleden. Veel betekenis kregen deze civitates nergens. Overal keerden de studenten al heel snel weer terug in de vooroorlogse beddingen van hun vroegere verenigingen. Van twijfel over de plaats van de universiteit en de rol van academici was onder de studenten spoedig na de bevrijding geen sprake meer. Het land moest weer worden opgebouwd en Indië bevrijd en daarvoor werden de handen uit de mouwen gestoken. Van verschillen tussen de openbare universiteiten die samenhangen met hun omvang en die van de stad van hun vestiging, was in die jaren weinig te merken.

De bijzondere universiteiten bleven daarentegen tot in de jaren zestig homogene gemeenschappen waarin hoogleraren moreel gezag hadden en hielden. Die universiteiten hadden tot op dat moment helemaal geen crisis gekend, want over hun plaats en de rol van hun afgestudeerden in de katholieke en de protestantse zuil had nooit enige twijfel bestaan. Pas in de jaren zestig van de twintigste eeuw verdween mede als gevolg van de volledige financiering van alle universiteiten en hogescholen door de rijksoverheid langzaam maar zeker het verschil tussen bijzonder of openbaar. Maar tot die tijd was het onmogelijk representant te zijn van *de* Nederlandse universiteiten. Er bestonden eenvoudig twee soorten universiteiten.

¹⁰ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, I, 268-270. Zondergeld, *Geen duimbreed?!*, 145-148. H. Bornewasser, *Katholieke Hogeschool Tilburg. Economie, ethiek, maatschappij, 1927-1954* (2e druk; Amsterdam, 2003) 174-176.

¹¹ Baudet, *De lange weg*, 298-307.

¹² Van Berkel, *Academische illusies*, 411-469.

Goed is fout en fout is goed. In Groningen is alles anders

G. R. ZONDERGELD

Van Berkel heeft een omvangrijk boek geschreven, dat niemand die het leest onberoerd kan laten.

De auteur legt in zijn inleiding uit, waarom hij zo uitvoerig te werk is gegaan: in de details komt de universiteit pas goed tot leven. Niemand zal ontkennen, dat details onbelangrijk zijn, maar dan moeten die wel goed gepresenteerd worden. Het lijkt een onbelangrijk verzuim, maar het gemis van een zaakregister doet zich overduidelijk voelen. Een simpel voorbeeld: schrijft Van Berkel nu wel of niet over het eerste illegale studentenblad uit 1940? Dat is niet eenvoudig te vinden. Hij verdrinkt bovendien de lezer in feiten, die niet in de tekst zijn opgenomen, maar in de tachtig bladzijden noten zijn weggelaten. Verwijzingen naar eerdere auteurs zijn daarentegen rijkelijk spaarzaam. Zo neemt hij veel gegevens over van Elizabeth Visser en Lies Boiten, die eerder dit onderwerp beschreven, zonder naar hen te verwijzen.

Maar het is hier niet de plaats om methodische discussies aan te gaan. Veel belangrijker is het om de opzet, de teneur van dit boek ter discussie te stellen. Dat wil de auteur ook, dat zegt hij immers in zijn inleiding. De historici die hem voor zijn gegaan in de beschrijving van een universiteit tijdens crisis- en bezettingstijd hebben, zo meent hij, geen universiteitsgeschiedenis geschreven, maar slechts een bijdrage geleverd aan de bezettingsgeschiedenis. Zij belichtten de rol van de universiteit vanuit het perspectief van de oorlog en hadden daarom geen oog voor het al voor de oorlog ingezette transformatieproces van de universiteit, dat pas in de jaren zestig een eindpunt zou vinden. Van Berkel kiest er voor echte universiteitsgeschiedenis te leveren. Niet de context is dus van belang, maar het autonome proces van de universiteit, die van kleine, elitaire instelling veranderde in een instituut voor massaal hoger onderwijs. De gebeurtenissen op de universiteit in de oorlog zijn niet te begrijpen zonder uit te gaan van die verandering. Natuurlijk, zo zegt Van Berkel, was de oorlog niet zonder invloed, maar zij was niet meer dan 'een episode in een proces dat een veel langere duur had.' (8) De schrijver toont zich in dit uitgangspunt een volgeling van de continuïteitsthese van Hans Blom. Niet in alle opzichten is Van Berkel een volgeling van Blom. Oordelen worden door hem bepaald niet geschuwd. Het is niet de eerste taak van een historicus om te oordelen, zo stelt hij, maar zeker bij de behandeling van deze tijd kan hij het beoordelen van het gedrag van de universitaire bestuurders, docenten en studenten niet uit de weg gaan. (536) Bij de beantwoording van die beoordelingsvraag is de schrijver in zijn eigen val gelopen en dat maakt zijn boek, dat in detail hier en daar zeker nuttig is, tot een complete farce. Door de geschiedenis van deze universiteit zo veel mogelijk te

Goed is fout en fout is goed. In Groningen is alles anders

G. R. ZONDERGELD

Van Berkel heeft een omvangrijk boek geschreven, dat niemand die het leest onberoerd kan laten.

De auteur legt in zijn inleiding uit, waarom hij zo uitvoerig te werk is gegaan: in de details komt de universiteit pas goed tot leven. Niemand zal ontkennen, dat details onbelangrijk zijn, maar dan moeten die wel goed gepresenteerd worden. Het lijkt een onbelangrijk verzuim, maar het gemis van een zaakregister doet zich overduidelijk voelen. Een simpel voorbeeld: schrijft Van Berkel nu wel of niet over het eerste illegale studentenblad uit 1940? Dat is niet eenvoudig te vinden. Hij verdrinkt bovendien de lezer in feiten, die niet in de tekst zijn opgenomen, maar in de tachtig bladzijden noten zijn weggelaten. Verwijzingen naar eerdere auteurs zijn daarentegen rijkelijk spaarzaam. Zo neemt hij veel gegevens over van Elizabeth Visser en Lies Boiten, die eerder dit onderwerp beschreven, zonder naar hen te verwijzen.

Maar het is hier niet de plaats om methodische discussies aan te gaan. Veel belangrijker is het om de opzet, de teneur van dit boek ter discussie te stellen. Dat wil de auteur ook, dat zegt hij immers in zijn inleiding. De historici die hem voor zijn gegaan in de beschrijving van een universiteit tijdens crisis- en bezettingstijd hebben, zo meent hij, geen universiteitsgeschiedenis geschreven, maar slechts een bijdrage geleverd aan de bezettingsgeschiedenis. Zij belichtten de rol van de universiteit vanuit het perspectief van de oorlog en hadden daarom geen oog voor het al voor de oorlog ingezette transformatieproces van de universiteit, dat pas in de jaren zestig een eindpunt zou vinden. Van Berkel kiest er voor echte universiteitsgeschiedenis te leveren. Niet de context is dus van belang, maar het autonome proces van de universiteit, die van kleine, elitaire instelling veranderde in een instituut voor massaal hoger onderwijs. De gebeurtenissen op de universiteit in de oorlog zijn niet te begrijpen zonder uit te gaan van die verandering. Natuurlijk, zo zegt Van Berkel, was de oorlog niet zonder invloed, maar zij was niet meer dan 'een episode in een proces dat een veel langere duur had.' (8) De schrijver toont zich in dit uitgangspunt een volgeling van de continuïteitsthese van Hans Blom. Niet in alle opzichten is Van Berkel een volgeling van Blom. Oordelen worden door hem bepaald niet geschuwd. Het is niet de eerste taak van een historicus om te oordelen, zo stelt hij, maar zeker bij de behandeling van deze tijd kan hij het beoordelen van het gedrag van de universitaire bestuurders, docenten en studenten niet uit de weg gaan. (536) Bij de beantwoording van die beoordelingsvraag is de schrijver in zijn eigen val gelopen en dat maakt zijn boek, dat in detail hier en daar zeker nuttig is, tot een complete farce. Door de geschiedenis van deze universiteit zo veel mogelijk te